

Habets-lezing

Boeren en hun geloof. Landbouw en religie in Limburg (1900-1970)

In 2013 publiceerde de Zwitserse historicus P. Hersche een studie over het verdwijnen van de katholiek-agrarische religiositeit in twee streken in de Voor-Alpen, namelijk Obwalden ten zuiden van Luzern en Appenzell-Innerhoden ten oosten van Zurich. Hij concludeerde dat in deze gebieden in de periode 1945-1960 min of meer gelijktijdig twee traditionele werelden ten onder waren gegaan, enerzijds de traditionele landbouw, anderzijds het traditionele katholicisme. Twee werelden die door specifieke aan de landbouw gerelateerde religieuze gebruiken traditioneel nauw met elkaar verweven waren geweest.

Hersche's studie vormde aanleiding om, vanuit een zelfde focus, de blik te richten op de situatie in Limburg. Het onderzoek richtte zich daarbij in eerste instantie op bronnenmateriaal dat zijn oorsprong vindt in de Limburgse Land- en Tuinbouwbond, vooral het weekblad *Land en Vee*. De kolommen van dit periodiek, dat terug gaat tot 1907, getuigen van een brede taakopvatting. Vanzelfsprekend is er veel aandacht voor uiteenlopende aspecten van de bedrijfsvoering op de boerenbedrijven, maar ook wordt uitgebreid ingegaan op het belang van het geloof voor de boer. Priesters die in de bond werkzaam waren, zoals ir. J.H.H. Bemelmans en J.Th. Joosten, spanden zich in om de kerkelijke meelevenheid binnen de verschillende geledingen van de boerenstand te stimuleren en boeren weerbaar te maken tegen liberale infiltrering in het dagelijkse leven, die de katholieke cultuur schade dreigde te berokkenen. Zij bepleiten aanhoudend het geloof een centrale plaats te geven in het leven van alledag en wezen de weg naar een katholieke levensstijl, waarbij kerk, gezin, eigen bedrijf en dorpsgemeenschap de belangrijkste ankerpunten waren.

Boeren hadden, zo luidde de overkoepelde gedachte, door de aard van hun werk een sterke binding met de door God geschapen natuur en vervulden een belangrijke taak in de samenleving, want zij produceerden het voedsel voor de bevolking. Wanneer er eenmaal gezaaid was, zorgde de Schepper voor kiemkracht en wasdom. Aan Gods zegen was daarom alles gelegen. Tegelijkertijd maakte werken in de natuur boeren kwetsbaar. De kerkelijke kalender was niet zonder reden mede toegesneden op het ritme van het boerenbedrijf en op de risico's die de agrarische bedrijfsvoering met zich meebracht. Zo trokken tijdens de kruisdagen processies voorafgegaan door het kruis door de velden om te bidden voor een voorspoedige groei van de gewassen en een goede oogst. Ook werden heiligen aangeropen ter bescherming tegen veeziekten en tegen schadelijke gevolgen van het weer. Een maandelijks votiefmis voor het weer tijdens het oogstseizoen prijkte sinds de jaren twintig van de twintigste eeuw op de kerkelijke kalender van het bisdom Roermond.

Dit narratief dat bouwde op het beeld van een persoonlijke God, verloor na de oorlog snel aan betekenis. De opmars van wetenschap en techniek maakte het boerenbedrijf steeds beter beheersbaar, waardoor het gevoel afhankelijk te zijn van God af nam. In kringen van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond heette het halverwege de jaren zestig dat de landbouw door de modernisering van het boerenbedrijf 'ontgoot' was. Religieuze gebruiken waarmee het boerenbedrijf van ouds her was omgeven verdwenen.

Behalve de dynamiek van de land- en tuinbouw zelf speelde in dit proces ook het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) een rol. Dat stelde de eredienst centraal, waardoor het religieuze leven sterker dan voorheen aan de kerk zelf werd gebonden. Daaruit vloeide een versobering van het devotioneel repertoire buiten strikt kerkelijk verband voort. Vooral beschermheiligen en landbouwheiligen werden het slachtoffer. Ook werd het dorp niet langer beschouwd als een van de hoekstenen van het boerenbestaan. Boeren vergrootten hun blikveld. Op de boerderijen deed de tv zijn intrede en zij schaften auto's aan.

Toen de verhoudingen in het bisdom Roermond in de tweede helft van de jaren zestig sterk gepolariseerd raakten, waren het Bemelmans, nog steeds geestelijk adviseur van de LLTB, en Joosten, inmiddels deken van Echt, die het voortouw namen om behoudende krachten te mobiliseren tegen progressieve stromingen binnen de kerk. Bemelmans benutte in die strijd het podium van de LLTB om zijn opvattingen, weinig omfloerst, over het voetlicht te brengen. Het bestuur van de LLTB weigerde eind 1968 nog langer daarin mee te gaan, waarna de wegen van Bemelmans en de bond begin 1969 na een halve eeuw scheidden. De LLTB bleef nadien haar katholieke karakter behouden, maar geestelijk adviseurs hadden veel minder dan voorheen impact op de organisatie. Er was een nieuw tijdperk aangebroken.

Over de spreker

Jan Janssen (Horst 1954) doorliep het gymnasium aan het Boschveldcollege in Venray en studeerde vervolgens Nieuwe Geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Van 1980 tot 2016 was hij in diverse functies werkzaam bij het ministerie van Defensie, aanvankelijk op het terrein van de militaire geschiedschrijving en vanaf 2000 in het domein van de militaire musea. Hij was onder meer hoofd van de Sectie Luchtmachthistorie van de Staf van de Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten in Den Haag en directeur van het Militaire Luchtvaart Museum in Soesterberg. In die laatste hoedanigheid was hij een van de grondleggers van het Nationaal Militair Museum op de voormalige Vliegbasis Soesterberg dat in 2014 zijn poorten opende. In 1989 promoveerde hij aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen op een proefschrift over de opleiding van de Nederlandse officieren vóór de oprichting van de Koninklijke Militaire Academie in Breda in 1828.

Sinds 1994 is Janssen betrokken bij de activiteiten van de in Horst gevestigde Stichting Gelders Overkwartier, thans Stichting Horster Historiën. Onder auspiciën van deze stichting legt hij op dit moment de laatste hand aan een studie over de maatschappelijke veranderingen in Noord-Limburg na de Tweede Wereldoorlog, waarbij de gemeente Horst (aan de Maas) centraal staat. Deze studie zal verschijnen onder de titel *De volgzzaamheid voorbij. Hoe een plattelandsgemeente na 1945 veranderde. Horst in Noord-Limburg*.

Reliëf in Kronenberg ter ere van de Sint Isidorus, patroon van de landbouwers (foto Wim Moorman).

Het uit 1955 daterende vaandel van de Boerinnenbond Sint Brigida in Castenray (Collectie Tracé, Maastricht).